



Дмитро Ярославович **ШАРОВИЧ**

аспірант, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3448-5853>

e-mail: dimasharovych@gmail.com

ЗАРОДЖЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА З АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ (ЄВРАТОМ)

Статтю присвячено висвітленню історії заснування та розвитку Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом). Досліджено причини і мотивація європейських країн зі створення власної організації у сфері співпраці з мирного використання атомної (ядерної) енергії. Надано загальну характеристику перших років функціонування цієї організації. Увагу приділено статусу Євратома після набуття чинності Лісабонської угоди 2007 р. Окремо висвітлено становлення та розвиток відносин Євратома з Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ) та діяльність Євратома на сучасному етапі, підкреслено його роль у функціонуванні Європейського Союзу.

Ключові слова: Євратом, МАГАТЕ, правове регулювання ядерної діяльності, атомна енергетика, ядерна та радіаційна безпека

ВСТУП

Глобалізація є динамічним процесом, що залишається незмінною тенденцією у міжнародних відносинах, а міжнародне співробітництво стало основною моделлю існування й розвитку цих відносин. Ядерні катастрофи та масштабні аварії на атомних електростанціях спонукали міжнародне співтовариство до розвитку співпраці між державами в галузі атомної енергетики. Однією з цілей такої співпраці є зменшення ризиків, що пов'язані з мирним (цивільним) використанням ядерної енергії. Подальший розвиток атомної енергетики вимагає стабільних умов функціонування ядерної галузі та забезпечення глобальної ядерної безпеки.

Міжнародне співробітництво у сфері ядерної енергетики охоплює такі напрями, як ядерно-паливний цикл і ядерно-енергетичний комплекс. Основна мета співробітництва в цих галузях – забезпечення безпеки у використанні ядерної енергії шляхом правового регулювання діяльності, що пов'язана з атомною енергетикою, ядерною та радіаційною безпекою. Ця діяльність, зокрема, потребує створення спеціальних міжнародних організацій, як наприклад Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) і укладення міжнародних договорів в рамках чи під егідою таких організацій, предметом яких є регламентація та визначення рамок діяльності, що пов'язана з атомною енергетикою, ядерною та радіаційною безпекою [1 с. 361].

Поряд з міжнародними організаціями універсального характеру, нормативне забезпечення діяльності, пов'язаної з ядерною енергетикою, здійснюється і на регіональному рівні. Однією з таких організацій регіонального співробітництва є Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом), яке функціонує в рамках ЄС. На сьогодні Євратом забезпечує належне регулювання європейської цивільної ядерної промисловості, зокрема питання функціонування атомної енергетики, яка виробляє близько 27% електроенергії в ЄС [2, с. 20]. Діяльність Євратома спрямовано на розроблення уніфікованих та гармонізованих стандартів захисту ядерних матеріалів і технологій, сприяння інвестиціям, дослідженням і розробкам у сфері атомної енергетики та ядерної діяльності, забезпечення рівного доступу до ядерних поставок,

а також належного поводження з ядерними відходами і безпеки експлуатації ядерних об'єктів.

МЕТА роботи – комплексне дослідження процесу зародження та розвитку Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом), аналіз його інституційної еволюції, правових засад функціонування, а також визначення ролі Євратома у системі міжнародного співробітництва з мирного використання атомної енергії.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано комплекс наукових методів:

1. **Історичний метод** – для дослідження процесу зародження та становлення Євратома.

2. **Системний метод** – для визначення Євратома в якості складника системи Європейських Співтовариств (згодом ЄС).

3. **Порівняльно-правовий метод** – для проведення аналізу правового статусу Євратома порівняно з іншими міжнародними організаціями в галузі ядерної енергетики, такими як МАГАТЕ та Агентство з ядерної енергії Організації економічного співробітництва та розвитку (АЯЕ ОЕСР).

РЕЗУЛЬТАТИ

Створення Євратома відбувалося в умовах, коли післявоєнна Європа зіткнулася з економічними та політичними викликами. У 1950-х рр. політичні лідери Європи розуміли, що атомна енергетика може бути каталізатором економічного розвитку європейських країн після тотального спустошення II Світової війни.

Ще в 1944 р. США уклали договір з Бельгією про постачання уранової руди США з Бельгійського Конго (нині – Демократична Республіка Конго). У відповідь Бельгія отримувала ядерні технології та збагачений уран, який необхідно для функціонування її ядерних об'єктів, наприклад тодішнього BR1 (Belgium Reactor 1) [3; 4, с. 2]. Зі свого боку, інформацію про ядерні технології бажала отримати Франція – одна з перших країн Європи, що вже використовувала ядерну енергію у промислових цілях. США також підтримували проєкт створення єдиної європейської організації з ядерної діяльності, оскільки така організація дозволила б США організувати ефективний ринок збуту ядерного матеріалу та ядерних

технологій. Крім комерційних міркувань, ця підтримка мала і політичний підтекст. Обстановка холодної війни спонукала США до створення важелів протидії радянській експансії, не тільки у військово-політичному, а й в економічному вимірі [4, с. 26]. Створення економічно потужної Європи дало б змогу закріпити позиції демократичного світу проти агресивної політики радянського режиму.

Як зазначав один з видатних теоретиків європейської інтеграції Жан Монне, США – це федеративна держава, що пов'язана з мирним використанням атомної енергії [5, с. 140]. Питання створення нових Співтовариств, зокрема з мирного використання ядерної енергії, поставлено на порядок денний у червні 1955 р. під час зустрічі міністрів закордонних справ країн-учасниць Європейського Співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС)¹, яка проходила в місті Мессіна, Сицилія. За результатами цієї зустрічі прийнято Мессінську резолюцію, яка серед іншого визначала необхідність розвитку атомної енергетики. Відповідно до п. 3 Мессінської резолюції: «Невдовзі розвиток атомної енергетики в мирних цілях відкрис перспективи нової промислової революції, що значно перевищує будь-які досягнення за останні сто років» [6, с. 2]. Для досягнення цих цілей держави ЄСВС дійшли такого висновку: «Шість держав, вважають за необхідне вивчити шляхи та засоби для створення спільної організації, яка мала б відповідальність і засоби для забезпечення мирного розвитку ядерної енергії, беручи до уваги спеціальні домовленості, укладені певними урядами з третіми сторонами» [6, с. 2].

Для підготовки установчих документів нових Співтовариств в рамках Мессінської зустрічі створено комітет Спаака (за ім'ям колишнього голови бельгійського уряду – Поль-Анрі Спаак [7, с. 2], який очолив цей орган). Результатом діяльності комітету стала доповідь П.-А. Спаака, що стала основою для подальшого розроблення установчих договорів Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Євратома. Сама доповідь містила міркування про економічне співіснування тодішніх держав ЄСВС, одночасно також висвітлено питання ядерної діяльності. Зокрема, пропонувалося створення спільного агентства з постачання², спорудження переробного заводу для ядерної промисловості Європи, координація та фінансування національних та громадянських досліджень, обмін патентами, створення спільного ядерного ринку [4, с. 22-23]. Багато з цих ідей знайшли своє відображення в Договорі про заснування Євратома (далі – Договір про Євратом). Зокрема у ст. 2 Договору про Євратом серед цілей Співтовариства зазначаються: 1) сприяння дослідженням і забезпечення розповсюдження технічної інформації; 2) сприяння інвестиціям і забезпечення та створення основних установок, необхідних для розвитку ядерної енергії у Співтоваристві [8].

¹ Європейське співтовариство вугілля та сталі стало першою міжнародною організацією, яка мала наднаціональний характер, суть якого полягає у делегуванні певної частини власної внутрішньої компетенції держави до такої організації. Так, організація наднаціонального характеру отримує виключну компетенцію у вирішенні тих питань, які їй делеговано її державами-учасницями. Цей принцип також застосовано у створення наступного покоління Європейських Співтовариств – Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Європейського Співтовариства з атомної енергії (Євратом).

² Нині – Агентство поставок Євратома (Euratom Supply Agency).

Створення Євратома відбулося разом з ЄЕС на основі Римського договору 25 березня 1957 р. Ця подія позначила наступний етап інтеграційних процесів в Європі – подальше поглиблення економічної співпраці між країнами-членами тодішнього ЄСВС.

Вказані обставини повністю розкривають мотиви шести європейських держав у необхідності створення Євратома. Ці мотиви на той період були цілком очевидними – дедалі більше держав ставали на шлях освоєння атомної енергетики як дешевої та набагато ефективнішої альтернативи традиційним джерелам енергії. Однак разом з економічною та енергетичною ефективністю експлуатації таких об'єктів енергогенерації потребувала особливої уваги, оскільки пов'язана з підвищеною небезпекою. Під час ядерних реакцій продукується велика частина джерел іонізуючого випромінювання, що за неналежної експлуатації зумовлює серйозну загрозу для навколишнього середовища та живих істот. Окрім цього, як і будь-яка галузь, атомна енергетика для підвищення власної ефективності та безпеки потребує постійного розвитку, що зумовлює необхідність створення спільного наукового середовища для обміну знань та створення спільних науково-технічних проєктів для ефективного використання ядерної енергії. Власне такі фактори, як безпека поводження з ядерними установками та матеріалами, науковий розвиток та інвестування в розвиток ядерної енергетики і зумовили предметну компетенцію Євратома, що визначено у ст. 2 Договору про Євратом [8]. Так, Євратом став необхідним інструментом для розвитку ядерної промисловості для держав-членів Співтовариств.

Варто зазначити, що в рік заснування Євратома створено МАГАТЕ та АЯЕ ОЕСР.

МАГАТЕ є міжурядовою міжнародною організацією, спрямованою на посилення співробітництва у сфері мирного використання ядерного матеріалу та технологій на універсальному рівні. Станом на 19.09.2023 р. до складу МАГАТЕ входить 178 держава [9]. Статут МАГАТЕ, зокрема ст. 3, визначає широкий спектр напрямів співпраці, таких як сприяння розвитку ядерної енергії для мирних цілей, розроблення стандартів ядерної безпеки, допомога у разі ядерних катастроф тощо [1, с. 361-362]. АЯЕ ОЕСР створене рішенням Ради Організації європейського економічного співробітництва від 20-го грудня 1957 р., саме рішення набуло чинності 1 лютого 1958 р. Цілі АЯЕ визначено у ст. 1 Статуту АЯЕ: АЯЕ створюється для подальшого розвитку виробництва та використання ядерної енергії, включаючи застосування іонізуючого випромінювання, для мирних цілей країнами-учасницями, шляхом співпраці між цими країнами та узгодження заходів, вжитих на національному рівні [10, с.32].

За цілями та самою концепцією АЯЕ є найбільш подібним до Євратома, однак найбільшою відмінністю Євратома від АЯЕ та МАГАТЕ є ступінь інтеграції та пов'язаності між державами-членами [5, с. 175]. Дійсно, Євратом не є організацією sui generis у плані предметної направленості. За словами відомого європейського юриста Мішеля Годе, Євратом не є ексклюзивним агентством для міжнародних зусиль, що спрямовані на заохочення, сприяння та контроль мирного розвитку ядерної енергетики; в Європі також діють МАГАТЕ та АЯЕ [5, с.174]. Але водночас Годе підкреслював особливий статус Євратома, те що відрізняло його від МАГАТЕ та АЯЕ:

«Створення спільного дослідницького центру, ретельне встановлення добровільних або примусових процедур для об'єднання інформації, створення Агентства з постачання, яке збирає і контролює обміни рудами та ядерними матеріалами, спільне володіння спеціальними матеріалами, що розщеплюються, проведення спільної зовнішньої політики – ось ці риси, які є доказом оригінальності. Ці характеристики виділяють Євратом з інших організацій, але вони не відокремлюють його від них... Проте слід сказати, що певні відмінності між Євратомом та іншими міжнародними організаціями мають глибоке коріння. Можливості, що відкриті для Євратомом, більші, оскільки держави-члени погодилися встановити більш тісний союз між собою... Так, вони застосували до цивільних міжнародних зусиль класичний принцип військових союзів, принцип єдиного командування» [5, с.175].

Перші кроки Євратомом були досить впевненими. Так, в 1958 р. невдовзі після створення, Євратом та США уклали міжнародний договір про співробітництво, за яким американські фірми отримували доступ до щойно створеного ядерного ринку Європи, а сам Євратом отримував технічну інформацію, необхідну для сталого ядерного розвитку його держав-членів. Це був найперший міжнародний договір, укладений Євратомом з третім суб'єктом міжнародного права [4, с. 27; 11, с. 3].

Крім цього, перші десятиліття існування Євратомом ознаменувалися створенням інфраструктури для наукових досліджень. Так, держави-члени Євратомом започаткували Спільний центр ядерних досліджень (далі – Центр) установи Євратомом³. В рамках Центру споруджено дослідницькі майданчики в Іспрї (Італія), Петтені (Нідерланди), Гелі (Бельгія) та Карлсруе (Німеччина). Сфера досліджень Центру – достатньо широка та об'ємна, починаючи від випробувань нового ядерного палива до дослідження та розроблення заходів ядерної / радіаційної безпеки [12]. Крім цього, в рамках Євратомом розроблено перші стандарти ядерної та радіаційної безпеки. У 1959 р. прийнято Директиву з базових стандартів безпеки (Directive of Basic Safety Standard (BSS)). Директива регламентувала правові основи захисту працівників та населення від шкідливого впливу іонізуючого випромінювання [13, с. 2].

Не дивлячись на перші успішні кроки, зроблені в рамках діяльності Євратомом, є думка стосовно «провальності» цієї організації. Як зазначає шведська дослідниця Анна Сьодерстен: «Здавалося, що майже одразу після набуття чинності Договору про Євратомом початковий ентузіазм зійшов нанівець. Ставало дедалі очевиднішим, що Євратомом зазнав краху» [4, с. 29]. Надалі вона зауважує, що одним з провалів Євратомом став de facto невідповідність самій ідеї, на основі якої його засновано. Євратомом створено як Європейське Співтовариство, як наднаціональну організацію, якій делегувалася частина внутрішньої компетенції держав-членів, зокрема у сфері цивільної ядерної діяльності. Однак, фактично, Євратомом став радше міжурядовою (міждержавною) організацією, «додатком, аніж виключенням» [4, с. 29]. Серед інших причин «провалу» варто зазначати й економічний фактор. Протягом 1950-х рр. розвідуються нові поклади вугілля,

ціни на нафту падають. На фоні цього економічного розквіту традиційних джерел енергії, атомна енергетика не здавалася вже такою необхідною та привабливою [4, с. 29].

Серед інших причин провалу можна зазначити державний ядерний протекціонізм, або за словами американського експерта з ядерних питань Лоуренса Шаймана «ядерний націоналізм». Держави-члени розглядали Євратомом скоріше як конкурента, аніж помічника у власній ядерній діяльності [4, с. 30]. Винятком стали лише Бельгія та Нідерланди, які були «найбільш амбіційними серед шістки держав-засновниць», оскільки ці держави мали обмежені можливості для розвитку власних ядерних програм, тому власне і потребували механізму Євратомом, який міг підтримати та підживити розвиток їхніх власних національних ядерних програм [4, с. 31].

Окремо слід зазначити подальшу позицію Франції з необхідності та важливості Євратомом як одного з Європейських Співтовариств. Як зазначено, Франція охоче підтримувала створення Євратомом, оскільки це їй давало змогу отримувати необхідні знання та ядерні технології від США. Однак з приходом до влади Шарль де Голль у 1958 р. ситуація дещо змінюється. Де Голль виступав за примат власної (французької) національної ядерної програми над європейською, окрім цього де Голль не сприймав наднаціональний характер Євратомом, його виключність у вирішенні певних питань ядерної діяльності держав. Як наслідок, Франція віддала пріоритет своїй власній ядерній програмі та обмежила свою участь в діяльності Євратомом [4, с.30-31].

Нафтова криза початку 1970-х рр. зумовила зростання цін на нафту, що змусило європейські країни шукати альтернативні джерела енергії, і атомна енергетика знову стала одним з найперспективніших напрямів. І знову ж показовим став приклад Франції⁴, яка після початку нафтової кризи, розпочала активно розвивати атомну енергетику [13]. Очевидно, що необхідність регулювання ядерної діяльності та підтримки її розвитку, а отже, й Євратомом, знову стали актуальними для європейських країн.

Трохи згодом, у 1993 р. Євратомом разом з іншими Співтовариствами (ЄСВС та ЄЕС) стали основою для створення ЄС. Усі три Співтовариства мали автономний статус в рамках Союзу, водночас їхню діяльність спрямовано на досягнення загальних цілей ЄС у конкретних сферах. Т.зв. «перша опора/стовп» ЄС, до якої власне і увійшли три Європейські співтовариства, характеризувалася поміж іншим застосуванням «наднаціонального» методу урядування і прийняття рішень з більшості питань, що охоплювалися їхньою компетенцією. Що само собою стало унікальним, оскільки в рамках другої (Спільна зовнішня політика та політика безпеки) та третьої (Співробітництво судових і правоохоронних органів з кримінальних справ) опор рішення приймалися за допомогою традиційних методів міжурядової співпраці. Водночас інституційний механізм Європейських співтовариств став одночасно механізмом ЄС, щоправда компетенція самих інституцій повністю реалізовувалася лише в межах першої, т.зв. «комунітарної» опори.

Подальша еволюція ЄС, зокрема останні реформи, які стали наслідком прийняття Лісабонського договору

³ нині – Joint Research Centre (JRC), що функціонує при Європейській Комісії.

⁴ Нині Франція є найбільшою країною ЄС за обсягами ядерної енергогенерації (близько 72 % від загального обсягу енергогенерації країни) [2, с. 21].

13 грудня 2007 р. (набрав чинності 1 грудня 2009 р.), мала наслідком суттєві зміни у структурі ЄС (зокрема скасування «триколонної» («pillar system») будови організації), завершення формування власної правосуб'єктності ЄС тощо).

Відбулися зміни і в статусі Євратома, який перетворився на одну з агенцій ЄС. Водночас як агенція ЄС Євратом зберіг власну правосуб'єктність. Нині його інтегровано в інституційний механізм ЄС. З тексту Договору про Євратом вилучено статті про інституційні та фінансові положення, що ідентичні положенням Договору про ЄС (далі – ДЄС) та Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС) [4, с.48]. Замість цих положень до Договору про Євратом введено ст. 106а, яка de facto і забезпечує зв'язок між Євратомом та ЄС. Сама стаття містить перелік статей ДЄС та ДФЄС, які застосовуються до Договору про Євратом, зокрема ст.ст. 13-19 ДЄС, які розкривають положення про Інституції ЄС. Так, на думку А. Сьодерстен, Євратом не може бути самостійно, якщо уявити, що договори ДЄС та ДФЄС було б скасовано, Євратом не мав би просто інституційних положень [4, с.49]. Можна розвинути цю думку так, що завдяки такому умовно «нормативному містку», Євратом впроваджено в інституційний механізм ЄС. Євратом має свої особливості функціонування в інституційному механізмі ЄС, зокрема це стосується відносин з Європейським Парламентом (далі за текстом – Європарламент). Так відповідно до положень ст. 218 ДФЄС, Рада ЄС має отримати попередню згоду на винесення рішення про укладення певних міжнародних договорів (наприклад, угоди з важливими бюджетними наслідками для ЄС) [14], водночас в рамках взаємодії з Євратомом Європарламент подібних повноважень не має взагалі. Відповідно до положень ст. 101 Договору про Євратом угоди з третіми державами та міжнародними організаціями від імені Євратома укладаються Європейською Комісією за схваленнями Ради ЄС, яка діє кваліфікуючою більшістю [8].

Фактично, Євратом – це автономне організаційне утворення з власною правосуб'єктністю, яке не є частиною ЄС, проте функціонує завдяки його інституційному механізму. Водночас, Євратом, хоча і має риси міжнародної організації, проте суттєво відрізняється від традиційних суб'єктів міжнародного права такого типу, оскільки його функціонування повністю залежить від інституційного механізму ЄС, що виключає автономність волі Євратома у міжнародних зносинах за фактичного збереження власної правосуб'єктності. Така ситуація є унікальною та є основою для багатьох дискусій про правову природу Євратома.

Надаючи характеристику розвитку Євратома як суб'єкта міжнародного права, необхідно звернути увагу і на співробітництво між Євратомом та МАГАТЕ, яке започатковано в рамках розгортання міжнародної співпраці у сфері нерозповсюдження ядерної зброї, зокрема після укладання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, який укладено 1 липня 1968 р. (далі – ДНЯЗ). Ще в 1960 р. в рамках Євратома створено систему гарантій (Euratom Safeguards System), сутність якої полягала у забезпеченні використання ядерного матеріалу та технологій виключно у мирних, невійськових цілях [11, с. 1]. 14 вересня 1973 р. між МАГАТЕ, державами-членами Європейських Співтовариств (крім Франції) та Євратомом

укладено договір «у зв'язку з укладанням ДНЯЗ» [15, с. 1]. Цей договір визначав для держав-членів Співтовариств зобов'язання про прийняття гарантій стосовно недопущення використання ядерного матеріалу, що розщеплюється для виготовлення ядерної зброї чи ядерних вибухових пристроїв; ядерний матеріал має використовуватися виключно у мирних цілях [15, с. 1]. Євратом, зі свого боку, зобов'язувався надавати МАГАТЕ інформацію про ядерний матеріал, який підпадає під гарантії (тобто матеріал, який можна використати для виробництва ядерної зброї). Крім цього, Євратом разом з держава-учасницям Європейських Співтовариств надавав згоду на призначення інспекторів МАГАТЕ для спостереження виконання гарантій з боку держав-членів [15, с. 5-6]. Так, Євратом став не тільки основою, а й одним із важливих механізмів виконання гарантій серед держав-членів Співтовариств.

У квітні 1992 р. Євратом та МАГАТЕ розробили «Новий партнерський підхід» (*New Partner Approach*, *ориг. назва – New Partnership Approach*) (NPA) між МАГАТЕ та Євратомом. Нову модель співробітництва спрямовано на покращення робочих домовленостей про застосування гарантій в ЄС. NPA дозволяє як МАГАТЕ, так і Євратому виконувати зобов'язання за угодами про всеосяжні гарантії держави згідно з ДНЯЗ більш ефективним способом. Попередній механізм співпраці, що регламентовано угодою 1973 р. вимагав вищого рівня інспекційних зусиль, ніж фактично необхідно та призводив до непотрібного дублювання зусиль Євратома та МАГАТЕ. Натомість NPA базується на *оптимізації необхідних практичних заходів* і застосуванні спільно узгоджених підходів до гарантій та планування інспекцій, спільної діяльності, інструментів, методів і технік. Серед іншого в рамках NPA реалізовано механізм застосування спільних аналітичних можливостей (застосування спільної інформаційної бази) для зменшення кількості зразків (ядерного матеріалу), які необхідно вилучати, транспортувати та проаналізувати. В рамках NPA також започатковано співробітництво в дослідженнях і розробках, а також у навчанні інспекторів з метою досягнення скорочення ресурсів, що залучали обидві сторони і що, зі свого боку, призводить до спільно узгоджених результатів і процедур без зайвого «дублювання» [16, с. 25-26].

Наступний крок у посиленні співпраці між Євратомом та МАГАТЕ здійснено 17 вересня 2013 р., коли між сторонами укладено Меморандум про взаєморозуміння про партнерство між Євратомом та МАГАТЕ про ядерну безпеку (далі – Меморандум про взаєморозуміння). У ст. 1 Меморандум про взаєморозуміння зазначено цілі партнерства нової формації, зокрема посилення заходів ядерної безпеки, покращення обміну знаннями для посилення співробітництва у сфері ядерної діяльності та використання переваг кожної зі сторін (МАГАТЕ та Євратом) задля зміцнення ядерної безпеки у світі [17, с. 2]. Партнерство переглянуто 27.09.2022 р., коли МАГАТЕ та Євратом уклали подальший Меморандум про взаєморозуміння, який окрім посилення співпраці та комунікацій, передбачає проведення досліджень в перспективних галузях ядерної діяльності, зокрема розроблення малих модульних реакторів. Особливу значущість нового Меморандуму про взаєморозуміння підкреслив генеральний директор МАГАТЕ – Рафаель Маріано Гроссі: «Цей Меморандум про взаєморозуміння є фан-

тастичною можливістю розширити нашу давню співпрацю з ЄС у сфері ядерної безпеки. Я вітаю той факт, що Меморандум про взаєморозуміння охоплює нові сфери співпраці між нашими двома організаціями, зокрема стосовно інноваційних реакторів і технології SMR» (Small Module Reactor – технологія малого модульного реактора) [18]. Крім цього, піднято питання фінансування за рахунок ЄС процесу імплементації стандартів ядерної безпеки під егідою МАГАТЕ. Як видно, співпраця МАГАТЕ та Євратома з роками лише посилюються. Це пов'язано, зокрема, з відновленням актуальності атомної енергетики для держав-членів ЄС для забезпечення їхньої енергетичної ефективності та незалежності.

10 травня 2021 р. прийнято Регламент Ради ЄС (Євратом) № 2021/765 про заснування Програми досліджень та навчання Євратома на період 2021-2025 рр., що доповнює Horizon Europe – Рамкову програму досліджень (далі – Програма). У п. 7 преамбули Регламенту зазначено, що програма Євратома є важливою частиною зусиль ЄС стосовно подальшого розвитку технологічного лідерства та просування досконалості в ядерних дослідженнях та інноваціях, зокрема для забезпечення найвищих стандартів безпеки, безпеки, гарантій, захисту від радіаційного опромінення, безпечного відпрацьованого палива, поводження з радіоактивними відходами та зняття з експлуатації ядерних об'єктів в ядерній галузі відповідно до програмних завдань, викладених у Регламенті. Відповідно до ст. 2 Регламенту зазначено цілі цієї програми, зокрема: покращувати та підтримувати ядерну безпеку, безпеку, гарантії, радіаційний захист, безпечне поводження з відпрацьованим паливом і радіоактивними відходами; підтримувати та розвивати знання та компетенцію в ядерній галузі; сприяти розвитку термоядерної енергетики як потенційного майбутнього джерела енергії для виробництва електроенергії та сприяти реалізації Європейської дорожньої карти термоядерного синтезу; підтримувати політику ЄС та його держав-членів стосовно постійного вдосконалення ядерної безпеки та гарантій. Варто підкреслити, що, крім розвитку ординарних напрямів, таких як розвиток стандартів ядерної та радіаційної безпеки, цілі Програми передбачають розвиток термоядерної енергетики, як перспективного напрямку енергогенерації [19]. Зокрема, варто зазначити про Європейську дорожню карту термоядерного синтезу, також відому як програму EUROfusion, учасником якої є також Україна [20]. Програму спрямовано на досягнення стратегічної мети у вигляді масштабного спорудження термоядерних установок з метою виробництва електроенергії [21, с. 7]. Роль Євратома в цій програмі полягає у регулюванні та нагляді за програмою EUROfusion, зокрема шляхом її доповнення та наданні певних консультації через Науково-технічний комітет (Scientific and Technical Committee (STC)), який діє в рамках діяльності Об'єднаного дослідницького центру Євратома (тобто JRC) [21, с. 71], [22]. Так, Євратом відіграє одну з ключових ролей у розвитку перспективних ядерних технологій, що дасть змогу у майбутньому створити ефективну енергетичну систему Європи.

04.04.2023 р. в Брюсселі відбулася конференція «Euratom Research on Actions and Opportunities for Europe – EU Strategic Autonomy and Future Energy Systems» (далі –

Конференція), в рамках якої подано робочу програму Євратома на 2023-2025 р. Ця програма охоплює низку напрямів, які стосуються підвищення безпеки наявних ядерних технологій і розвиток нових технологій атомної енергетики.

В рамках Конференції також підписано Декларацію EU SMR 2030 «Роль досліджень, інновацій, освіти та навчання в безпеці малих модульних реакторів (SMR) в Європейському Союзі» (далі – Декларація). В Декларації зазначено необхідність зробити Європу першим кліматично нейтральним континентом, водночас зберігши енергетичну безпеку. Для цього Європейська Комісія буде надалі підтримувати Програму досліджень та навчання Євратома. В Декларації також підкреслено необхідність розгортання SMR для підвищення стабільності енергетичного комплексу та покращення процесу декарбонізації. Окрім цього зазначається, що Європейська Комісія запускає першу Інноваційну програму (ориг. назва – the first Innovation Action) в розмірі 15 млн євро в рамках Робочої програми Євратома на 2023-2025 рр. для підтримки демонстрації безпеки європейських SMR на легкій воді [24, с.1].

Україна також відіграє активно роль у функціонуванні Євратома. Зокрема, з червня 2022 р. Україна є асоційованим учасником робочої програми Євратома. Участь українських організацій у цій програмі підвищує рівень безпеки атомних електростанцій України та впливає на впровадження та розвиток ядерних технологій в Україні. У новій програмі на 2023-2025 рр. для України передбачено окреме бюджетне асигнування в розмірі 0,75 млн євро на освіту, навчання, розвиток потенціалу та зміцнення співпраці між українськими та європейськими організаціями [23].

ВИСНОВКИ

Євратом задумано як перспективну концепцію близького співробітництва європейських країн у сфері мирної ядерної діяльності та створення спільного ядерного ринку (сировини та технологій). Не дивлячись на свій блискавичний початок, є позиції стосовно «провальності» самої ідеї Євратома після його ж створення. Однак розвиток ядерних технологій та енергетичні кризи, починаючи з нафтової кризи початку 1970-х рр. та закінчуючи енергетичною залежністю Європи від росії зумовили крайню необхідність в наявності спеціалізованої організації, в рамках якої будуть розроблятися та розвиватися вже наявні стандарти ядерної та радіаційної безпеки, проводиться дослідження та розвиваються перспективні сфери ядерної діяльності (зокрема технологія ядерного синтезу), підтримувати ефективну комунікацію між країнами ЄС у сфері мирного використання ядерної енергії та ядерних технологій. І такою організацією є Євратом.

Євратом залишається важливим інструментом для розвитку спільної ядерної діяльності держав-членів ЄС. А втім, його інституційний статус породжує багато дискусій, оскільки після Лісабонської угоди, Євратом трансформовано в агенцію ЄС, водночас зберігши власну правосуб'єктність. Фактично це «надбудова» ЄС, яка функціонує через його інституційний механізм.

Список використаних джерел

1. Лесь І.О. Інституційні механізми забезпечення міжнародного співробітництва у галузі забезпечення використання атомної енергії в мирних цілях. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/56481/1/286640-Текст%20статті-661404-1-10-20230830.pdf>
2. Когут Ю.І. Ядерна енергетика та управління безпекою. Київ, 2024. 348 с.
3. BR1 - Belgian Reactor 1. A fixture. URL: <https://www.sckcen.be/en/infrastructure/br1-belgian-reactor-1>
4. Södersten Anna. Euratom at the Crossroads. Edward Elgar Publishing Limited. Cheltenham, UK. Edward Elgar Publishing, Inc. Northampton, USA. 2018. 271 p.
5. Michel Gaudet. Euratom. Reprinted from «Progress in Nuclear Energy Series 10 Vols. 1 & 2-Law and Administration». Pergamon Press. 1959. URL: <https://aei.pitt.edu/36275/1/A2487.pdf>
6. Resolution adopted by the Foreign Ministers of the ECSC Member States (Messina, 1 to 3 June 1955). 1955. URL: https://www.cvce.eu/en/obj/resolution_adopted_by_the_foreign_ministers_of_the_ecsc_member_states_messina_1_to_3_june_1955-end1086bae-0c13-4a00-8608-73c75ce54fad.html
7. Paul-Henri Spaak: a European visionary and talented persuader. European Commission URL: https://european-union.europa.eu/document/download/951d0b48-896a-4b11-aa21-a36564a5a746_en?filename=eu-pioneers-paul-henri-spaak_en.pdf
8. Consolidated Version of the Treaty Establishing the European Atomic Energy Community (2016/C 203/01). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016A/TXT>
9. List of Member States. International Atomic Energy Agency. URL: <https://www.iaea.org/about/governance/list-of-member-states>
10. International Nuclear Law: History, Evolution and Outlook. *Nuclear Energy Agency. Organisation for Economic Cooperation and Development. 10th Anniversary of the International School of Nuclear Law*. 424 p.
11. Szymanski P. The EURATOM regional safeguards system. *International Atomic Energy Agency*. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/euratom211111.pdf>
12. 60 years of European nuclear research. Joint Research Centre. European Commission. 23 November 2023. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/60-years-european-nuclear-research-2023-11-23_en
13. Piloni M. The nuclear debate and energy taxonomy in the European Union. *Israel Public Policy Institute*. 2022. URL: <https://www.ippi.org.il/nuclear-debate-and-energy-taxonomy-in-the-european-union/>
14. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
15. The Text of the Agreement Between Belgium, Denmark, the Federal Republic of Germany, Ireland, Italy, Luxembourg, the Netherlands, the European Atomic Energy Community and the Agency in Connection with the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. *International Atomic Energy Agency*. 1973. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/infirc193.pdf>
16. Thorstensen Sven, Chitumbo Kaluba. Safeguards in the European Union: The New Partnership Approach. *IAEA Bulletin*. 1995. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/magazines/bulletin/bull37-1/37102382528.pdf>
17. Memorandum of understanding for a partnership between the European Atomic Energy Community and the International Atomic Energy Agency on nuclear safety cooperation. 2013. URL: https://energy.ec.europa.eu/system/files/2014-10/20130917_ec_iaea_mou_nuclear_1.pdf
18. IAEA and European Commission Expand Cooperation on Nuclear Safety, including on Innovative Reactors and Small Modular Reactor Technology. 2022. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/news/iaea-and-european-commission-expand-cooperation-on-nuclear-safety-including-on-innovative-reactors-and-small-modular-reactor-technology>
19. Council Regulation (Euratom) 2021/765 of 10 May 2021 establishing the Research and Training Programme of the European Atomic Energy Community for the period 2021-2025 complementing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation and repealing Regulation (Euratom) 2018/1563. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.LI.2021.167.01.0081.01.ENG>
20. CONSORTIUM MEMBERS. EUROfusion. URL: <https://euro-fusion.org/eurofusion/members/>
21. European Research Roadmap to the Realisation of Fusion Energy. LONG VERSION. EUROfusion. 2018. URL: https://euro-fusion.org/wp-content/uploads/2022/10/2018_Research_roadmap_long_version_01.pdf
22. Scientific and Technical Committee (STC) of EURATOM meeting, Karlsruhe. EU Monitor. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1j9vvik7m1c3gyp/vknn5ao8kscn?d=21-07-2018>
23. Оприлюднена нова робоча програма «Євратом» на 2023-2025 роки. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/oprylyudnena-nova-robocha-programa-yevratom-na-2023-2025-roky/>
24. Declaration on EU SMR 2030 «The role of Research, Innovation, Education and Training in the safety of Small Modular Reactors (SMRs) in the European Union». URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/system/files/2023-04/ec_rtd_eu-smr-declaration-2030.pdf

References

1. Les I.O. Institutional mechanisms for ensuring international cooperation in the field of ensuring the peaceful use of nuclear energy. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2023. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/56481/1/286640-Текст%20статті-661404-1-10-20230830.pdf> (in Ukrainian).
2. Kohut Yu.I. Nuclear energy and security management. Kyiv, 2024. 348 p. (in Ukrainian).
3. BR1 - Belgian Reactor 1. A fixture. URL: <https://www.sckcen.be/en/infrastructure/br1-belgian-reactor-1>
4. Södersten Anna. Euratom at the Crossroads. Edward Elgar Publishing Limited. Cheltenham, UK. Edward Elgar Publishing, Inc. Northampton, USA. 2018. 271 p.
5. Michel Gaudet. Euratom. Reprinted from «Progress in Nuclear Energy Series 10 Vols. 1 & 2-Law and Administration». Pergamon Press. 1959. URL: <https://aei.pitt.edu/36275/1/A2487.pdf>
6. Resolution adopted by the Foreign Ministers of the ECSC Member States (Messina, 1 to 3 June 1955). 1955. URL: https://www.cvce.eu/en/obj/resolution_adopted_by_the_foreign_ministers_of_the_ecsc_member_states_messina_1_to_3_june_1955-end1086bae-0c13-4a00-8608-73c75ce54fad.html
7. Paul-Henri Spaak: a European visionary and talented persuader. European Commission URL: https://european-union.europa.eu/document/download/951d0b48-896a-4b11-aa21-a36564a5a746_en?filename=eu-pioneers-paul-henri-spaak_en.pdf
8. Consolidated Version of the Treaty Establishing the European Atomic Energy Community (2016/C 203/01). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016A/TXT>

lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016A/TXT

9. List of Member States. International Atomic Energy Agency. URL: <https://www.iaea.org/about/governance/list-of-member-states>

10. International Nuclear Law: History, Evolution and Outlook. *Nuclear Energy Agency. Organisation for Economic Cooperation and Development. 10th Anniversary of the International School of Nuclear Law*. 424 p.

11. Szymanski P. The EURATOM regional safeguards system. *International Atomic Energy Agency*. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/euratom211111.pdf>.

12. 60 years of European nuclear research. Joint Research Centre. European Commission. 23 November 2023. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/60-years-european-nuclear-research-2023-11-23_en.

13. Piloni M. The nuclear debate and energy taxonomy in the European Union. *Israel Public Policy Institute*. 2022. URL: <https://www.ippi.org.il/nuclear-debate-and-energy-taxonomy-in-the-european-union/>

14. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>

15. The Text of the Agreement Between Belgium, Denmark, the Federal Republic of Germany, Ireland, Italy, Luxembourg, the Netherlands, the European Atomic Energy Community and the Agency in Connection with the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. *International Atomic Energy Agency*. 1973. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/infcirc193.pdf>

16. Thorstensen Sven, Chitumbo Kaluba. Safeguards in the European Union: The New Partnership Approach. *IAEA Bulletin*. 1995. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/magazines/bulletin/bull37-1/37102382528.pdf>

17. Memorandum of understanding for a partnership between the European Atomic Energy Community and the International Atomic Energy Agency on nuclear safety cooperation. 2013. URL: https://energy.ec.europa.eu/system/files/2014-10/20130917_ec_iaea_mou_nuclear_1.pdf

18. IAEA and European Commission Expand Cooperation on Nuclear Safety, including on Innovative Reactors and Small Modular Reactor Technology. 2022. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/news/iaea-and-european-commission-expand-cooperation-on-nuclear-safety-including-on-innovative-reactors-and-small-modular-reactor-technology>

19. Council Regulation (Euratom) 2021/765 of 10 May 2021 establishing the Research and Training Programme of the European Atomic Energy Community for the period 2021-2025 complementing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation and repealing Regulation (Euratom) 2018/1563. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.LI.2021.167.01.0081.01.ENG>

20. CONSORTIUM MEMBERS. EUROfusion. URL: <https://euro-fusion.org/eurofusion/members/>

21. European Research Roadmap to the Realisation of Fusion Energy. LONG VERSION. EUROfusion. 2018. URL: https://euro-fusion.org/wp-content/uploads/2022/10/2018_Research_roadmap_long_version_01.pdf

22. Scientific and Technical Committee (STC) of EURATOM meeting, Karlsruhe. EU Monitor. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vknm5ao8kscn?d=21-07-2018>

23. Euratom's new work programme for 2023-2025 has been published. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/oprylyudnena-nova-robocha-programa-yevratom-na-2023-2025-roky/> (in Ukrainian).

24. Declaration on EU SMR 2030 «The role of Research, Innovation, Education and Training in the safety of Small Modular Reactors (SMRs) in the European Union». URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/system/files/2023-04/ec_rtd_eu-smr-declaration-2030.pdf

Dmytro SHAROVYCH

postgraduate student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3448-5853>

e-mail: dimasharovych@gmail.com

THE CREATION AND FORMATION OF THE EUROPEAN ATOMIC ENERGY COMMUNITY (EURATOM)

The paper is devoted to a comprehensive analysis of the European Atomic Energy Community (Euratom), its historical foundations, institutional development and its role in the peaceful use of nuclear energy in Europe. The paper examines the political, economic and strategic motives that led to the creation of Euratom in the 1950s, emphasising its role in strengthening European energy independence and developing nuclear cooperation. It examines the economic situation in post-war Europe, where nuclear power was seen as a key factor in ensuring economic growth, reducing dependence on traditional energy sources and accelerating technological progress. It also examines in detail the key provisions of the 1957 Euratom Treaty, which laid the foundations for the regulation of nuclear research, investment in nuclear technology and the establishment of common safety standards. The paper highlights the consequences of this transformation, including the integration of Euratom into the institutional mechanisms of the EU, while maintaining its clear legal identity and autonomy in decision-making. Particular attention is paid to Euratom's regulatory role in the field of nuclear safety and radiation protection and its contribution to the harmonisation of EU Member States' nuclear policies. The paper also examines Euratom's international partnerships, in particular its long-standing cooperation with the International Atomic Energy Agency (IAEA) in ensuring compliance with nuclear non-proliferation agreements and implementing security measures for nuclear materials. It assesses Euratom's participation in global nuclear cooperation. It also analyses Euratom's current activities and strategic priorities, focusing on its efforts to promote research and innovation in nuclear technology. This includes its involvement in the development of small modular reactors (SMRs), stimulating fusion energy research through projects such as EUROfusion, and supporting initiatives to develop modern standards for the nuclear fuel cycle.

Keywords: EURATOM, the IAEA, legal regulation of nuclear activity, nuclear power, nuclear and radiation safety